

Muth Ágota Gizella

*"Nem tetszeni, hanem használni akarok,..."*¹

Bajza József, a magyar „megujhódás” kritikus poétája

Reformkorunk egyben a magyar romantika kiteljesedésének időszaka is. Horváth János az európai romantika közös vonásait a nemzeti kultuszában, más irodalmi hatások befogadásában, a francia klasszicizmus tagadásában, a művészet szabadságának és a lángész korlátlan jogának hirdetésében látta. A magyar romantikához vezető utat a nemzeti nyelv, eredetiség és művésziesség programjában jelölte ki, melyben az eredeti még sokkal inkább a magyar hagyományokhoz való visszatérést jelentette (magyar témát magyar nyelven), mint zseniális alkotást. Ez utóbbi igény csak később jelentkezik irodalmunkban, inkább az 1830-as években, amikor Bajzaék már a tehetséget is megkövetelik az íróktól. Az eredetiségnek azonban nálunk a negyvenes évekig megmarad a nemzeti, sőt politikai színezte.² Horváth a „megujhódás” korának nevezi a 18.sz. hetvenes éveitől kezdődő periódust, s a három egymásra épülő program vezető íróit Bessenyei Györgyben, Kazinczyban (nyelvművelés), majd Kármán Józsefben, Kisfaludy Károlyban és körében (eredetiség), ezt követően ismét Kazinczyban és Kölcseyben (művésziesség) látja. Kisfaludy Károlyt az első „gyakorlati érzékű” íróként mutatja be, aki közelebb vitte az irodalmat az élethez és Vörösmartyban „a magyar romantika fejedelmi összefoglalóját” ünnepli.³ A kritika is az eredetiségprogram része, mely nemzeti érzelmű, de elveiben idegen, hiszen Bajzaéknak nem állt még

¹ Szózat a Pesti Magyar Színház ügyében.=BJÖM V. 69.

² vö. HORVÁTH János: A magyar irodalom fejlődéstörténete. 2. jav. kiad. Budapest: Akad. Kiadó, 1980., 288-292. p.

³ vö. *uo.* 29-49. és 306. p.

rendelkezésükre minden új műfajban zseniális hazai alkotás, s a magyar kritika alapelveit is a gyakorlásával párhuzamosan kellett kidolgozniuk.

A romantika nálunk sem keletkezett később mint a nagy európai irodalmakban, de tartalmában a nemzeti jelleg sokkal erősebb és stílusában sokáig őrzi még a klasszicista vonásokat. Szegedy-Maszák Mihály szintén az 1770-1820 közötti időszakra teszi a magyar romantika kezdetét és hangsúlyozza a felvilágosodás továbbhatását is. Megjegyzi, hogy a német romantika kevesebb visszhangra talált nálunk, s az angolok közül is a magukat inkább nem romantikusnak vallók, Byron és Scott voltak népszerűbbek. Az 1820-1840 közötti fénykorból Széchenyi és Vörösmarty nevét vonja be a romantika európai „körképébe”. A magyar romantika általánostól eltérő jegyeinek vizsgálata folyamán kiemeli a népiesség önálló irányzattá fejlődését, valamint a bölcsélet és szépirodalom közelségét és egybefonódását a nemzeti önállóság ügyével. Olvasóközönségünket sem érzi még felkészültnek az új művek befogadására.⁴

Érdekes összevetni a kortárs Toldy Ferenc irodalomtörténetének sorait az előbb mondottakkal: "A classicismus...Kazinczy és Berzsenyi, Kölcsey és Bajzában elérvén tetőzését, Kisfaludy Károly és Vörösmartyban a regényessel szövetkezett. 1830 óta a drámai és elbeszélő költészetben a romanticismus már uralkodóvá lett...: a lyrában...Vörösmarty hatalmas géniusa csak későn lelt némileg utódot Petőfiben..."⁵ Irodalmunkban tehát 1820-tól kezdődően hasonló átalakulás ment végbe mint a politikában, s az irodalomszervezés területén is egy Széchenyi formátumú reformer egyéniségre volt szükség. Ezt testesíti meg Bajza József „a nemzeti irodalom eleven lelkiismerete”⁶, akinek sokirányú tevékenysége korának csaknem egész szellemi életét átfogta. Értéke nem egyes műveiben, hanem egész működésében rejlik, melynek célja a magyar irodalom és műveltség felemelése volt és bekapcsolása az európai áramlatba. Nagy íróink,

4 vö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály : A magyar irodalmi romantika sajátosságai. = „Minta a szényegen”. Amüértelmezés esélyei. Budapest: Balassi. 1995. 124-125. p.

5 TOLDY Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története. 2. jav. kiad. I-II. Pest: Emich G.. 1868. 139. p.

6 Bajza József. Válogatott cikkek és tanulmányok. Vál. és bev. LUKÁCSY Sándor. Budapest: Szépirodalmi. 1954. 16. p.

költőink neve együtt él velünk, a Bajzáéhoz hasonló szellemi vezéregyeniségek nevét nem véletlenül az átalakulásban lévő korok hozzák felszínre. Bajza elméleti írásainak mai értelmezésével, nagy polemiai, sajtóperei új kiadásával, kritikus működésének újraértékelésével a nyolcvanas évek közepétől folyamatosan találkozhatunk. Mai megújuló korunkban talán nem érdek-telen felidézni a nemzet és haladás kritikusának fő működési területeit, s néhány programadó gondolatát.

„*Szellem, ész, ízlés*” Bajzának Toldy Ferenchez írt levelei sokat elárulnak terveiről, gondolatairól, készülő műveiről, alkotói munkamódszeréről. A két író-barát küzdelmeinek tükrében kirajzolódik előttünk a reformkor pezsgő, forrongó irodalmi élete. A költőként induló Bajza 1823-ban lesz Kisfaludy Károly új iskolájának tagja, amikor *Esthajnal* c. dala megjelenik az Aurorában. Kritikai érzéke már ekkor erősebb mint költői vénája, s egyben saját maga legszigorúbb bírálója: „*Esthajnalom, ha neked, ha Kisfaludynak tetszik, igen örvendek; előttem középszerű...*” (Toldynak, Gy.-Oroszi, 1822.IX.12.)⁷ Noha a költészet élete végéig elkíséri, már kezdetben tudja, hogy nem ez a műfaj az ő igazi terepe. Alapvetően esztéta, szépséget kereső típus. Megütözik a korabeli vidéki olvasóközönség elmaradottságán: „Literaturánkban az olvasókat tekintve, ha kivesszük Pestet s nemzeti tűzzel teljes Erdélyt, ...itten Hevesnek nagyobb részén azt gondolják, hogy a nemzeti literatura még most is ott van, hol egy század előtt volt;... (Toldynak, Gy.-Oroszi, 1822.IX.27.),⁸ — és az írók rendszertelenségén is: „A botránkozásig uralkodik Íróinknak nagyobb felekezetében a *theoriátlanság*...” (Toldynak, Gy.-Oroszi, 1823.IX.23.)⁹ Hiányolja az eredeti magyar műveket: „A fordítások hasznosak valóban; de valameddig csak mindég fordítunk, addig Literaturánk nincsen. Nem akarom példának felhozni nagyobb részint könyveinket, melyek mindennap megjelennek, de elmondhatom rólok, hogy közönségesen mind fordítások, némelykor jelen meg egy original phoenix, és milyen? — botránkozás kinyomtatni. Ez mind onnét jő, mivel jobb talentumaink mindgyárt csak fordítanak:...” (Toldynak,

⁷ Bajza József Összegyűjtött Munkái. Sajtó alá rend. BADICS Ferenc. 3. bőv. kiad. I-VI. Budapest: Franklin-Társulat, 1899-1901. VI. 13. (a továbbiakban: BJÖM)

⁸ BJÖM VI. 18.

⁹ BJÖM VI. 23.

Posony, 1823.XII.15.)¹⁰ Mindezek a felismerések, majd az 1825. évi pozsonyi első reformországgyűlés eseményei, ahol tanúja lesz Széchenyi fellépésének, őt is tettekre serkentik. Ráébred, hogy a politikai harcot a nemzeti nyelv és műveltség felemelése segítheti elő. Először csak alapelveket kíván adni, majd a következmények lendítik át a kritika küzdőterére. Lessing, Schiller, Goethe esztétikai és dramaturgiai munkáit olvasva „teóriát” szeretne kidolgozni a magyar írók számára, hiszen Kazinczy főleg a nyelvműveléssel és fordításokkal foglalkozik, Kölcsey az, aki művészi teljesítményt is követel.

Bajza az említett német klasszikus teoretikusokon nevelkedett, az ő elveiket próbálta magyarra adaptálni. Esztétikája alapvetően klasszicizáló maradt, mindenben az eszményi szépet kereste és tartotta fontosnak, Goethe és Herder nyomán a népdal „megnemesítésén” fáradozott: „Nekem egy saját theoriám van a művészi népdalról,... Azt kívánám a népdalköltő művésztől, hogy ne ő ereszkedjék le a néphez, hanem egy magasabb pontot találjon, s oda emelje magához a népet... a nép szájában támadt dalt öltöztesse művészi alakba, nemesítse meg művészi gonddal ... A művésznak tehát magát a mindennapi természetén felül kell emelni, s mivel az ő fő s egyetlen egy célja a szépség,... az elszórt szépet telyes szabadsággal koncentrálhatja művébe,...”(Toldynak, Gy.-Oroszi, 1828.VII.31.)¹¹ Itt tehát a klaszicista szépségesezmény már a romantika nemzeti kincsekhez forduló jellemzőjével egészül ki. Az eredeti (magyar) igénye nagy erővel lép fel ekkor, Kisfaludy *Aurorája* is ezt tükrözi. A reformkorban a népiességben szintetizálódik az eredeti és a nemzeti irodalom eszméje. A népiben egyszerre van jelen a multhoz való visszatérés is.¹² Bajzánál a természet megnemesítése a művészet által minden elméleti írásában megtalálható a népdaltól a dramaturgiáig. Az irodalmi alkotások formai szépségét is megköveteli, maga is mindig választékos, de egyszerű és érthető nyelven ír, stílusa elegáns, hangja néhol patetikus.még az nem szerencsés író egészen, kinek *szép magas, mély* gondolatok villámként tudnak támadni elméjében. hanem az, ki ezen gondolatokat

¹⁰ BJÖM VI. 32.

¹¹ BJÖM VI. 264-265.

¹² vö. A magyar kritika évszázadai. Szerk. Sötér István. 2. Irányok. Romantika. népiesség. pozitívizmus. Irta és összeállította FENYŐ István, NÉMET G. Béla. SÖTÉR István. Budapest: Szépirodalmi. 1981. 45-46. p. (a továbbiakban: Irányok)

szépen, magasan (exaltáltan), mélyen tudja kifejezni...”(Toldynak, Posony, 1824.I.18.)¹³

Bajza első esztétikai értekezése *Az epigramma theoriája*, mely 1828-ban jelenik meg a *Tudományos Gyűjteményben* és újszerű, merész hangjával óriási megdöbbenést vált ki. Bajza e korai esszéjébe már bírálatot is belesző, nem kímélve a kortárs költőket sem. Elsősorban a hibákra hívja fel a figyelmet, s így pályája kezdetén számos ellenséget szerez. Első írása már vitát indít el. Az epigrammaírás példáján fejti ki a művészet elméletének szükségességét:

„A költői lélek természet adománya. Nincs speculatívus fej, nincs ítélő erő, szorgalom és studium, mely ennek hiányát kipótolhassa...A valódi mestermű egészen elfog bennünket; azt hisszük, hogy maga teremtette magát, vagy az egész természet munkás volt születésére. Így maradt Homér individualitása fátyol alatt; de szól maga az Odyssea, szól az Ilias...Homér azonban és Shakespeare oly geniusok, kik nagyságukkal kivételt tesznek a közönséges törvénytől,...Szellem, ész, ízlés három fő hatalom, melyeknek egy célirányban kell munkálniok, hogy valamely tárgy tökéletes aesthetikai művé váljon...a theoria azon mérsék, mely a csapongó geniust a természet határai közé vonja; a kisebb erőt pedig közelebb emeli a tökélyhez...a theoria művészre s olvasóra nézve egyenlőleg szükséges. Ez fedezi fel a homályt; ez szab törvényeket a művésznak...”¹⁴

Az epigramma a korszak népszerű műfaja volt, talán éppen ezért választotta Bajza példaként. Nagyobb és kisebb költők egyaránt művelték: Kazinczy, Verseghy, Kisfaludy K., Kölcsey; Németországban Goethe, Schiller, Herder. Bajza munkája végén hivatkozik is Lessing és Herder értekezéseire, melyeket olvasott a tárgyról, végül megjegyzi, hogy a jót mindenkitől hajlandó elfogadni, ám a hibákat senkiben sem imádja vakon. Ez az alapvonása későbbi kritikáinak is. Újszerű gondolat, hogy nemcsak az írókat, de az olvasóközönséget is a visszasságok felfedezésére próbálja nevelni. A teóriáról szóló eszmefuttatása után áttér az epigramma műfajának ismertetésére, a külföldi és

¹³ BJÖM VI. 45.

¹⁴ Az epigramma theoriája.=BJÖM IV. 6-12.

magyar példákra. Néhány költőnkél — nagy neveket sem kímélve — felfedi, hogy nem mindig tartják be a műfaji szabályokat. Ez a kritikus magatartás nem volt még ismert nálunk, hiszen a kritika inkább dicsért mint bírált, kivéve Kölcsey néhány recenzióját. Bajza tehát már kezdetben nem csupán teoretikus, hanem kritikus is, első elméleti írása már ellencikket vált ki, melyre válaszol.

Másik elméleti műve *A románköltésről* (A regényköltészetről) 1833-ban a Kritikai Lapokban jelent meg és ugyancsak tartalmaz bírálatot. Ebben a regény műfaji kereteit próbálja meghatározni, szintén a német esztétika (Eberhard, Herder, Jean Paul és Meisner) nyomán. Jelentősége, hogy már figyelembe veszi a nálunk éppen csak kialakulóban lévő műfajt és idegen minták alapján felvázolja jellemzőit. Magyar példaként csupán Fáy *Bélteki-házát* említi pozitív értelemben és dicséri az író jellemrajzait. Elutasítja a népszerű szentimentális német regényirodalmat (Kotzebue, August Lafontaine), mely nálunk fordításban is terjedt és az értékesre hívja fel a figyelmet, Goethe, Tieck, Scott és Irving műveire. A *Wilhelm Meistert* külön kiemeli. Ezeket állítja követendő példaként a kibontakozó magyar regényírás elé. Wéber Antal tanulmányában elfogadja Bajza korabeli novella-meghatározását és kiemeli azt a megállapítását, mely szerint a regény jelentősége a „karakterfestésben” rejlik.¹⁵ Bajza felismerte, hogy a regénnyel egy új műfaj indult el a magyar irodalomban és előre próbált orientálni. Sejtését Jósika, Eötvös, Kemény, Jókai regényei igazolták. Drámaelméleti műveire színikritikáival kapcsolatban térek majd ki, mert e műfajban is voltak iránymutató megállapításai.

Bajza esztétikája nem tartalmaz meglepően új gondolatokat, főként Herder és Lessing elveit követi. Ujszerűsége a céljában kereshető: teóriát, azaz tágabb értelemben ismereteket kívánt nyújtani alkotóknak és olvasóknak egyaránt. Ezért esztétikai dolgozataiban ismerteti a művészet törvényeit, mert szerinte enélkül elképzelhetetlen az irodalom művelése és a mű megértése. A tehetséget elismeri, s az alkotó génusz három fő vonásának a szellemet, ész és ízlést tartja. Elméleti és kritikai dolgozatai saját korában az újdonság erejével

15 vö. WÉBER Antal: Fordulat az epikában. Bajza regényelméletéről. = It 1985. 576. p. (Wéber Antal tanulmányában részletesen taglalja Bajza regényelméletét, ezért erre nem térek ki bővebben)

hatnak, nagy vitákat váltanak ki. Móricz Zsigmond is elismeri, hogy az ő polémiái „szinte forradalmi úton alakították át az irodalmi életet”.¹⁶

„Kritika kell közöttünk” Bajza 1829-ben költözött Pesre és nagy szerepet vállalt a főváros irodalmi központtá fejlesztésében. Működésének legmozgalmasabb évtizede 1830 és 1840 közé tehető. „...most minden író (Pesten legalább) valamely felekezetnek párthívé, s olly élet, olly mozgás, részvétel még alig volt magyar literatúrában, mint most van...” (Toldynak, Pest, 1830. IV.9.)¹⁷ Valóban, megszűnik a vidéki elszigeteltség és a harmincas években minden téren felgyorsul a fejlődés. Egymás után alakulnak a gazdasági és művészeti egyesületek, 1830-ban megkezdí működését az Akadémia, 1837-ben megnyitja kapuit az első önálló színházépület, fellendül az újságírás. Szerb Antal szerint már az 1821-ben megjelenő *Aurorával* megindul az átalakulás irodalmunk struktúrájában, maga az évkönyv is szép, ízléses „városiasabb, polgáriasabb, nőiesebb hatást tesz”¹⁸ Itt tűnik fel a három fiatal: Bajza, Vörösmarty és Toldy (Schedel), akik irányítói lesznek a hazai irodalmi életnek. Az új kör már egy új romantikus iskola Kisfaludy Károly körül. Szerb Antal „ellen Aurorák”-nak nevezi az ekkor indult *Aspasiát* (Kovacsóczy), az *Élet és Literaturát*, mely később *Muzarion* lesz (Szemere és Kölcsey), és a *Felsőmagyarországi Minervát* (gróf Dessewffy József).¹⁹ Az *Aurora-kör* tagjait a közös érdeklődésen és terveken kívül köznemesi származásuk, szegénységük, értelmiségi pályájuk is összekapcsolta. A polgárosodással lazul a régi rendi tekintélyuralom, ezért írhatja le Bajza első híres vitájában Dessewffy grófnak: „...ott, hol az írói respublica kezdődik, hol a tudományok országába lépünk...nem érdem, nem születés, nem hivatal többé, egyedül okok, egyedül ész adnak elsőséget;...”²⁰ Bajzánál nemcsak a tekintély nem uralkodhat az irodalomban, hanem a barátság

¹⁶ MÓRICZ Zsigmond: Bajza nagy polémiái. = Móricz Zsigmond tanulmányok. I. Szerk. Szabó Ferenc. Budapest: Szépirodalmi, 1978. 80.p.

¹⁷ BJÖM VI. 321.

¹⁸ vö. SZERB Antal: Magyar irodalomtörténet. 5. kiad. Budapest: Magvető, 1972. 274. p.

¹⁹ vö. u.o. 274. p.

²⁰ Észrevételek a Conversations-lexikoni pörhöz gr. Dessewffy József ellen. = BJÖM IV. 269.

sem, ha egy alkotás megítéléséről van szó:”... én íróként nem ismerlek barátomnak úgy mint író, mert ha ezt tenném, minden jó író barátomnak ismernék. Nekem az ember barátom, nem az író.”(Tol-dynak, Oroszi, 1825.V.7.)²¹ Ezzel már egy új kritikai, kritikusi felfogás indul, hiszen a 19. sz. elején még az író és magánember nem vált el, az író bírálata a magánember bírálatát is jelentette... A kritikusnak egy világgal kellett szembeszállni.²²

Kazinczy főleg dícsért, Kölcsey szigorú bírálati Berzsenyi és Csokonai műveiről ellenérzéseket váltottak ki, ezért visszavonult a kritikától. Az átalakulásban lévő irodalmi viszonyok azonban keménykezdű, de igazságos és felkészült kritikust kívántak és ezt a fiatal Bajza testesítette meg.

A kritika fejlődése együtt haladt a nemzeti irodaloméval, a polémiaikkal meg kellett védeni az írói méltóságot, el kellett ismertetni a kritika jogát és szükségességét. A művek már a Kazinczy által megújított magyar nyelven születnek, de a „jót, s jól” még nem egészen fedi egymást. Bajza és Toldy ezért tervezik egy tisztán kritikai lap indítását 1826-ban, mely végül 1831 elején valósul meg. Kölcsey alapelveit, miszerint a recenzens „a maga nevében” szól, az „íróról ítélt” és a „közönség számára” teszi Bajza is egészében a magáénak vallja.²³

Programját a *Kritikai Lapok* Vezérszavában fejti ki, melynek lényege:

”Kritika kell közöttünk, meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos.” - Megokolja azt is, hogy miért tartja szükségesnek ezt a kezdeményezést - ”Ma tanult és tanulatlan, művész és kontár, egyiránt vergődnek a halhatatlanság szent bérceihez, de az utat, melyen oda juthatni, felette kevés ismeri. Az írók száma...nem sokára közegyenbe fog állani az olvasókéval; könyveink egymást érik, s ha ki a mennyiségről vonna következtetést az értékre, mondhatná, hogy a magyar literatura nem sokára az olasszal, francziával fog

²¹ BJÖM VI. 124.

²² vö. Irányok. 79. p.

²³ vö. Irányok. 80. p.

versenypályát futni...vannak íróink, kik ha egy történetecskét, mely legfeljebb is anekdotának volt alkalmas, dialógusba szöve...nyolczkilencz íven végighurcolhattak, shakespearei, calderoni elmét vélnek agyaikban lobogni;...Említsük-e a poetasterek hemzsegő seregét, ...ezeket a fülkínzó unalmas troubadourokat?...goethei, schilleri nagyság bizodalmával kerengnek parányi köreikben.”- E kirohanás után az álírók és álművek ellen, örömet fejezi ki, hogy kialakultak az írói pártok, mert - ”Az ellenkezés és küzdelmek, a forrás köszörűli az elméket, erőben tartja a lelket...” - Végül azt ígéri, hogy a lapban - ”... a magyar litaraturának észrevehetőbb lépteit bírói figyelemmel kíséri, s mindenről, ami tekintet érdemel, kritikai észrevételeket közöl.”²⁴

E* program vázolja Bajzáék szándékát az irodalmi élet megtisztításáról és ezáltal az olvasók orientálásáról a jó, az értékes felé. Maga is tudja, hogy lapja személyes elismerést nem fog számára hozni, sőt az elején kimondja, hogy jól ismeri a magyar irodalmi viszonyokat és azt is tudja, hogy nem lesz népszerű az írók körében. Hű munkatársa Toldy Ferenc volt, de szerette volna Kölcseyt is megnyerni, azonban ő csak egy munkát adott a 2. számba *A kritikáról* címmel, egyébként „csatapiác”-nak nevezte a vállalkozást és nem szerepelt benne többé.²⁵ A hasonlat találó volt, hiszen a Kritikai Lapok a nagy polémiák (Pyrker-pör, Aurora-pör) és egyéb kemény bírálatok révén lett népszerű, de küldetését éppen azzal töltötte be, hogy rendet teremtett az alakuló nemzeti irodalom terepén. Bajzáék magyar nyelvű és témájú műveket követeltek és bíráltak, megvédték Széchenyi *Hitelét*, kiálltak a szellemi tulajdon joga mellett, ezenkívül közöltek elméleti munkákat is. Itt jelent meg Bajza már említett esszéje *A regényköltészetről*. Való igaz, hogy Bajza Herder nyomán inkább bírál, mintsem dicsér. Péterffy az irodalmi erkölcsök újítójának nevezi, mert ő küzdött a legtöbbet az írói méltóságért és szabadságért.²⁶

„Bajza meg nem rettenve, s bele nem fáradva a harcba, minden vitát végig vívott: ez éles logika, ez ügyes dialektika, a jól rendezett,

²⁴ Vezérszó a Kritikai Lapokhoz. = BJÖM IV. 75-79.

²⁵ vö. SZÜCSI József: Bajza József. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1914. 118. p. (Szücsi könyve máig a legrészletesebb Bajza-monográfia)

²⁶ vö. PÉTERFFY Jenő: Bajza József. = Péterffy Jenő válogatott művei. Válogatta NÉMETH G. Béla. Budapest: Szépirodalmi, 1962. 313-314. p.

szabatos és világos, e mellett élénk s elegáns előadás mindenütt hódított, mindig neki hozta meg a diadalt. Okok hiányában személyes térre szálltak ellenei: ... de az ő fegyvere mindig csak az író t sújtotta, soha nem az embert...”²⁷ Fenyő István sajtótörténetében kiemeli Bajza bírálatának „elvszerőségét”, s azt hogy polémiáiban úgy lép fel mint a „társadalom megbízottja”.²⁸ Kisfaludy Károly már nem érte meg a Kritikai Lapok indulását, 1830 őszén meghalt, s egy évvel később Kazinczy is, akivel Bajzának a Pyrker-pörben²⁹ sajnálatos összetűzése volt, noha egyébként mindig a szeretet és tisztelet hangján szólt róla, hiszen bizonyos értelemben az ő elkezdett művét folytatta. A harmincas évek elejétől Bajza, Toldy és Vörösmarty triumvirátusa irányítja az irodalmi életet. Bajza tevékenységét főleg a kritika, irodalomszervezés és lapszerkesztés területén fejt ki. Valódi vezéregyéniség, *figyelmét egyetlen apró esemény sem kerüli el, ami az irodalommal összefügg. A Kritikai Lapok 1831-től 1837-ig állt fenn, a közönség szívesen fogadta, persze főleg a nagy vitákat várták és kísérték figyelemmel. A három barát írta a cikkeket, de voltak már fiatal tehetséges munkatársak, akik közül Szontagh Gusztáv nevét említhetjük. Egy-egy polémia évekig elhúzódott, mint például az *Aurora-pör*. Ami e vita és pör fontosságát adja, az írói tulajdonjog kérdése, mely az Aurora évkönyv kapcsán pattant ki. E pörök, Bajza szavával élve „bajok” még nem jogi, csak irodalmi csatározások, s erkölcsi értelemben sok kérdést tisztáztak a kialakuló magyar írói társadalomban. A Kritikai Lapok végeredményei e téren elfogadott állásfoglalásokká váltak. Bajzáék működésével párhuzamosan igen felélénkült a sajtó, több folyóirat is megjelent a régiek mellett (*Nemzeti Társalkodó*, Mátray Gábor *Regélője* és *Honművésze*, Munkácsy János szerkesztésében a *Rajzolatok* és Széchenyi *Jelenkor* c. politikai lapja). A nőolvasókat a képes divatlapokkal próbálták megnyerni az irodalomnak, ezek tulajdonképpen divatképekkel illusztrált irodalmi folyóiratok voltak.

27 TOLDY Ferenc: Emlékbeszéd Bajza József felett. = Toldy Ferenc irodalmi beszédei. Budapest. 1888. 3-28. p.

28 vö. A magyar sajtó története. Szerk. Kókay György. I. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1979. 556. p. (a továbbiakban: Sajtótörténet)

29 A vita Pyrker László érsek németül írt műve (*Szent hajdan gyöngyei*) és ennek Kazinczy által történt magyar fordítása miatt robbant ki, de lényege a régi és új világfelfogás ütközése, s Bajza részéről az önállósuló polgári írói társadalom, s az eredeti magyar művek védelme. (T.Erdélyi Ilona külön cikket szentel a témának: Egy kései kiengesztelés kísérlete. = ItK 1996. 630-648.)

mint a *Regélő*. A vitákba e lapok is bekapcsolódtak, többnyire Bajza ellen, de a *Kritikai Lapok* legnagyobb érdemét nem lehetne jobban bemutatni mint egy korabeli újságíró (*Nemzeti Társalkodó*) véleményét idézve:” Bajza a literatúrában az, ami gróf Széchenyi a politikai pályán...Az ő Kritikai Lapjai bizonyosan epochát csinálnak a magyar literatúrában, legalább ezekkel kezdődik az igazi magyar kritika.”³⁰

Bajzaék 1837-ben megszüntetik a Kritikai Lapokat és az Aurorát, politikai újságot szeretnének kiadni, azonban erre nem kapnak engedélyt, így alapítják meg az *Athenaeumot Tudományok és Szépművészetek Tára* alcímmel mely mellől természetesen nem maradhat el egy kritikai melléklap sem, amely a *Figyelmező az egyetemes Literatura körében*. Az enciklopedikus folyóirattal céljuk a tudományos irány összekapcsolása a szépirodalommal, s ezen keresztül a közművelődés szolgálata. Az Athenaeum a reformkor vezető ellenzéki orgánuma lett, a Nyugat előtt legszínvonalasabb folyóiratunk. Külső megjelenését tekintve is más mint az egyszerű Kritikai Lapok volt, nagyobb méretű (negyedréti alakú, kéthasábos) és noha nem illusztrált, de minden szám címlapján a görög vagy római mitológia egy-egy alakja, jelenete látható. Nyomdai megoldásában is szebb és az egész folyóirat a melléklappal együtt jól áttekinthető, a kor igényeihez alkalmazkodik. Szerkesztőként először Schedel (Toldy) és Vörösmarty szerepel, Bajza szerkesztőtárs, noha ő a tényleges irányító. Minden számot mottó vezet be, mely előre utal a tartalomra. A folyóirat előfizetőinek száma kezdetben 900 volt, ami akkor különös érdeklődést jelentett. Szerkesztésének időszaka 1843-ig Bajza fénykora. A híres triász már 1836-ban megalapítja a *Kisfaludy-Társaságot* és tagjai az Akadémiának is, ők mutatják be az új tehetségeket. A fiatal írók tisztelik őket, örömmel csatlakoznak hozzájuk, de számos ellenségük is van, így a tollcsatáknak sincs vége. Az Athenaeum átfogta egész szellemi életünket és a külföld felé is kitekintett. A nemzeti mellett már nagy szerepet kap az egyetemesség. Hetenként kétszer majd háromszor jelenik meg, s a melléklap egyszer egy héten.

Bajza előszavában: *Gondolatközlés s annak eszköze* címmel először patetikus hangú eszmefuttatást ad a sajtó előzményeiről, az írás és könyvnyomtatás fejlődéséről, majd áttér a folyóiratok jelentőségére,

³⁰ LUKÁCSY Sándor, *i.m.* 281. p.

melyek a gondolatközlés akkori leggyorsabb eszközei voltak. Szól a szerkesztői felelősségről:

”Alig lehet ember szebb viszonyban embertársaival, mint vannak azok, kik az időszaki iratokat, ezeket a szellemi közlekedés sebes léghajóit kormányozzák,...nekik...gyakorta egy egész nemzet értelmi iránya kezökben van...Folyóiratot céljának megfelelőleg szerkeszteni nagy gondot és előrelátást, igen finom tapintatot és ízlést kíván. Az olvasó közönség műveltségi fokát és értelmi körét ismerni, a jelen idő szükségsszülte kívánalmait megérteni, s ezeket ismervén s megértvén nekik megfelelőleg szellemi élményt s táplálékot adni, ezek azon nagy mesterségek, melyekkel folyóirat szerkesztőinek bírniok kell,...”- Felel a folyóiratot már megjelenése előtt támadóknak is, akik szerint komoly tudósok ne foglalkozzanak zszurnalisztikával - ”sokan vannak, kik a journalistikát valami oly foglalkodásnak nézik, mely méltatlan valódi tudósok figyelmére...Journalizmus létezni fog ezentúl világ végéig; ez a léleknek már úgyszólván szükségévé vált; nem azon kell tehát ügyekezn, hogy ne létezzék, ami lehetetlen, hanem azon, hogy jótékony befolyású és célszerű legyen...Nálunk magyaroknál...jelenleg semmire sincs oly nagy szükség, mint oly napi és heti lapokra, melyeknek szilárdabb jellemök és komolyabb arcok legyen...Tudjuk, mint fogadtatnak a nagy közönség által honunkban a mélyebb és rendszeresebb tudományos munkák...mely kevesek által értetnek, kedveltetnek, azalatt, míg holmi, gyakran igen üres csecsebecséknak nagy kelendőségök van...azon ügyekszünk, hogy lapjainkban érdekeset mind mulatni akaró, mind a tudományok barátja koronként leljen...Külföldi folyóiratokból szorosan csak azt szándékozunk közleni, ami nálunk érdekes lehet...Eredeti dolgozatokból pedig törekedni fogunk mindent olyat adni, a mi irodalmunk jobb termékei közé számíttatik...dicsekedhetünk azon ritka szerencsével, hogy új pályánkon hazánk annyi jeles íróitól segítettünk.”³¹

Ezek tehát Bajzáék céljai, a nemzetit összekapcsolni az egyetemes értékekkel, mindenkire szólni és a korabeli irodalom színéjavát közölni. A lap teret adott a tudományok minden ágának és munkatársai a kor legjobbjai: a három szerkesztő-író kívül Kölcsey,

³¹ Gondolatközlés s annak eszköze (Bevezetésül az Athenaeumhoz). = BJÖM IV. 186-195.

Eötvös József, Fáy András, Czuczor Gergely, Szász Károly, Szontagh Gusztáv, etc. az irodalmi munkatársak közül, és persze az egyéb tudományok jeles képviselői. Természetesen más írók, költők és tudósok is küldtek be munkákat.

Témánknál, az irodalomnál maradva talán nem érdektelen néhány műfajt közelebbről megnézni a folyóirat hasábjairól. A líra és a novella uralkodik az Athenaeumban, a kor legnagyobb vitathatatlanul Vörösmarty, akinek olyan darabjai jelentek itt meg először mint a *Liszt Ferenchez, Az úri hölgyhöz, Főti dal* etc. Ám nem ő a mérvadó irány, hanem Bajza, akinek rengeteg utánczója volt, bieder-meieres dalaival iskolát teremtett, noha ő maga csak egyetlen versét (*A hit*) publikálta lapjában. Helyet kapott a népies irányzat, s a legfiata-labbak közül Petőfi, Gyulai Pál és Tompa első versei is itt jelentek meg.

„Petőfi igen sokra tartotta Bajzát. Költőnek attól fogva tartotta magát, hogy az Athenaeum első versét hozta...”³² A mese is nagy teret nyert Fáy és Czuczor tollából, s a novella különböző fajtái is szép számmal szerepelnek. Itt a népies témák és a fővárosi életkép a leggyakoribb. E novellisták még Kisfaludy Károly iskolájából kerültek ki, Gaál József a népies anekdotikus, Nagy Ignác a fővárosi életet kifestő rövid történetek mestere. A társadalmi novella típusát Csató Pál és Kuthy Lajos képviseli. Jósika és Kemény Zsigmond a történeti regény írói. Több addig ismeretlen író az Athenaeum által vált országos hírvé. Szücsi kiemeli még a romantika hatását a fordítások révén: „Hogy a romantika virágkorát éli, azt az eredeti novelláknál még jobban mutatják a fordítottak. Az Athenaeum 200-nál több fordított novellája a romantikus szellem szédületes kaleidoskópját adja kezünkbe...Mintha a fájó lázas álmok végtelen sorozata vonulna el szemünk előtt.”³³ A fordítások között a francia, német, angol és olasz termés szerepel, legtöbbször Balzac, Dumas, Mérimée, George Sand, Washington Irving, Swift, Dickens. Bajza teret adott az új műfajnak, a regénynek is, részleteket közölt Jósika és Kemény Zsigmond új műveiből. A dráma műfajában Vörösmarty saját drámájának részletei és Shakespeare-fordításai, valamint Kazinczy Gábor Hugo-fordításai szerepelnek.

³² SZÜCSI József, *i. m.* 311. p.

³³ SZÜCSI József, *i. m.* 319. p.

Természetesen az irodalmi rovat a leggazdagabb és a kritika, melynek helye a *Figyelmező*, Toldy szerkesztésében. Bajza itt kevesebbet szólal meg, hiszen az Athenaeum áttekintése hatalmas feladat, inkább Toldy és Szontagh Gusztáv bírál, de itt találjuk Vörösmartyt, Kazinczy Gábort és Bajza későbbi ellenfelét, Csató Pált.

„A lap érdeklődése kiterjedt az egykorú irodalmi műveltség egészére... Kritikái ... nagyszámú hazai munkát emeltek a köztudatba...előmozdították a könyvkiadás országos jelentőségűvé válását, az irodalmi élet további szerveződését.”³⁴

Színházi rovata is volt az Athenaeumnak, a *Magyar Játékszíni Krónika*, melyre később térek ki részletesebben. Bajzáék ekkor már az egész irodalmi életet a kezükben tartják; Toldy az Akadémia főtítkára, Vörösmarty vezető költő, Bajza első tekintély a kritika és lapszerkesztés terén. Aki az Athenaeumban megjelent már írónak számított. Népszerűségükkel együtt nőtt az ellenségeik száma is, már induláskor voltak támadók és később a kevésbé sikeres lapok szerkesztői vagy a megbíráltaknak próbálták tekintélyüket csorbítani.

Az Athenaeum elleni cikkek leginkább a *Hasznos Mulatságok*, majd a *Rajzolatok* és a *Pozsonyi Hírnök* hasábjain jelentek meg. A *Pozsonyi Hírnök* 1838-ban magyar lapszemlét indított és ebben folyamatosan támadta az Athenaeum törekvéseit, ide pártolt át Bajzáéktól Csató Pál. Vörösmarty, Bajza és Toldy végül közös cikket írtak válaszként a Figyelmezőben *Athenaeum miatti zajgások* címmel. Szücsi megjegyzi, hogy a Csatóval folytatott vita idején háromszázzal nőtt az Athenaeum előfizetőinek száma.³⁵ Nem célom e vitát ismertetni, csak Bajza néhány mondatát idézem, melyekben a jó kritikus követelményeit vázolja fel: „Kritikához férfi kell, szilárd, elvekben alapos, elvekhez hű...Kritikához tisztaságot szerető kezek kellenek...Kritikusnak szabad párthoz tartozni...: az elvek pártjához: személypárthoz nem.”³⁶ Bajza vitairataiban egy-két mondatral mindig utal a kritika feladatára és a kritikusi etikára. A folyóirat hét éven át

³⁴ Sajtótörténet, 545. p.

³⁵ vö. SZÜCSI József, i. m. 303. p.

³⁶ Athenaeum miatti zajgások, BJÖM IV, 393.

állta a támadásokat és alakította az irodalmi ízlést: "Bajza, Vörösmarty és Toldy folyóirata sokkal több, mint pusztán szépirodalmi lap; jelentősége mindenekelőtt abban áll, hogy a reformkor egy szakaszában a hazai szellemi erők teljességének fókusza volt, az a műhely ahonnan a polgári átalakulás liberális ideológiája szétáradt,..." Programja nemzeti volt - írja Lukácsy - s a nemzetet már az emberiség fejlődésének folyamatában látták.³⁷

Bajza 1843-ban egy *Lapszemle* c. rovatot is indított az Athenaeumban, melyben sorra elemzi a korabeli folyóiratokat. Amikor Bajza úgy érezte, hogy az *Athenaeum* és a már beolvasztott *Figyelmező* elérte célját és látta, hogy az érdeklődés már a szaktudományok és a politika felé fordul, megszüntette a lapot és Végszavában elkészönt. A *Honderű* és a *Nemzeti Újság* elismerik ugyan érdemeit, de megszűnését a kritikának, vitáknak tulajdonítják, melyek szerintük unalmassá tették a folyóiratot.

Bajza *Végszavában* erre is kitér:

"Kritikával nálunk még most a polémia egy lépést tart s az kikerülhetetlen...A kritikának csak egy végcélja van ugyan: az irodalom java, de erre célra több eszközei és nevezetesen két fő: egyik közvetlenül hasznos hajtó, áldáshozó, az t. i. mely a szerzővel kezelt fogva, a munkában letett alapokon igazítva, magyarázva tovább épít; másik közvetlenül romboló, mely a szerzővel teljesen ellenkezőleg, annak alapjait rosszaknak, építményeit kártékonyak tartva irt és pusztít s egyesek közvetlen kárával, az *egésznek* közvetve használ...ily kritika hasonló a viharhoz, mely mentében zúz és tör és temet, de maga után tiszta, egészséges levegőt hagy."³⁸

Az *Athenaeum* hétéves fennállása korszakot jelent a szellemi irányításban, az egységes irodalmi ízlés kialakításában, az irodalom és az írói világ, a tehetség megbecsülésében és a kontárok elutasításában, a nemzeti eszme mellett az egyetemes emberihez tartozás hangsúlyozásában. „A magyar kultúra szívverése éveken keresztül az

37 vö. LUKÁCSY Sándor: A liberalizmus műhelye és terjesztője. = A hazudni büszke író. Budapest: Balassi, 1995. 153. p.

38 Végszó az Athenaeumhoz. = BJÖM IV. 556-559.

Athenaeumban érződött leginkább.”³⁹Azonban az enciklopedikus lap-típus ideje lejárt, az *Athenaeum* és Bajza is teljesítette küldetését. Új tehetségek tűntek fel Petőfivel az élen, s egy új irodalmi irány, a népies vetíti előre árnyékát. Szücsi szerint „az irodalom új Bajzája” a kritikában csak az ötvenes években érkezett meg Gyulai Pál személyében.⁴⁰

„Legyen jelszavunk: eredeti színművek” Bajza ifjúkorától érdeklődött a színház iránt: „Nekem a művészetek s azok philosophiája általában ifjúságom óta kedvencz tanulmányim voltak; közöttük különösen a színészet is sok érdekléllyel bírt rám nézve. Figyelmeztem a színházakra, színészekre, mennyire Pest, Pozsony és Bécs e részben gyakorlatilag alkalmat nyújtanak; szerettem e tárgyról beszélni, olvasni, gondolkodni.”⁴¹ Pozsonyi tanulmányai éveiben ismerkedett meg Lessing műveivel. Lessing német nyelvterületen egyszemélyben volt az, ami nálunk Kazinczy és Bajza; nyelvújító és irodalmi reformer, teoretikus és kritikus. A félszázaddal korábbi német irodalmi állapotok (Sturm und Drang-időszak) is sok hasonlóságot mutattak a Bajza korabeli magyar viszonyokkal. Lessing valódi kíméletlen, igazságszerető és saját korában igen modern kritikus volt, elveiben és magatartásában Bajza példaképe. Pályájuk is mutat némi hasonlóságot, hiszen Lessing éppúgy alkotó a kritika mellett mint Bajza, s egy ideig a hamburgi színház dramaturgiai munkáit látta el. 1769-ben ennek keretében írta színkritikáit mely *Hamburgische Dramaturgie* (Hamburgi Dramaturgia) címen vált híressé. Ötvenkét színkritikája egyben kora modern drámaelméleti műve. Később Bajza is hasonló módon tesz *Dramaturgiai Leckéiben* és *Játékszíni Krónikájában*, azzal az eltéréssel, hogy míg Lessing a francia klasszicista drámát támadja, helyesebben elavultnak tartja és Shakespeare-t ajánlja kora figyelmébe, addig Bajza — noha szintén sokra becsüli a „nagy brittet” — mégis inkább a francia, de már romantikus drámához húz. „Bajza Lessingnek a tanítványa”.⁴²

³⁹ Sajtótörténet. 559. p.

⁴⁰ vö. SZÜCSI József. i.m. 381. p.

⁴¹ Visszaigazítások. = BJÖM V. 133.

⁴² PATAI József: Bajza és Lessing. = Egyetemes Philológiai Közlöny. 1907. 51. p. (A tanulmány részletesen, példákkal illusztrálva ismerteti Bajza és Lessing drámaelméletének, kritikai elveinek egyező vonásait.)

Bajza színikritikusi pályafutását a kassai színtársulat megvédésével kezdte, akik állandó fővárosi színház nem lévén már 1833 nyaratól Budán működtek a Játékszínben. A *Honművész* és a *Rajzolatok* figyelemmel kísérte előadásait, de bírálatuk fölényes és bántó, elméleti tudást nélkülöző. Ez háborítja fel Bajzát, amikor 1836-ban a *Társalkodóban* megírja cikkét ellenük vagy inkább hozzájuk: **A magyar színészeti bírálókhöz, különösen X. et Comp. úrhoz címmel.** A tárgyismeretet hiányolja és a kimerítő, tanító kritikát:

”...nagyobb része a magyar színi bírálatoknak, melyek eddig időszaki írásainkban megjelentek, nem egyebek mint pusztá személyes tetszés és nem tetszés, elv és ok nélküli észrevételek, melyek a legnagyobb felületesség színét hordozzák magokon...” - írja és védelmébe veszi a magyar színészeket - „A színésznek általában sokkal nagyobb jogai vannak megkívánni, hogy kritikus a igazságos és dologhoz értő, s a fölöle írt kritika kimerítő legyen, mint az írónak. A nyomtatott könyv maradandó és kiterjedtebb közönsége van, a fölöle írt bírálatnak... ellenőre az idő ...A színész műve pillanatnyi, tünedékeny...neki minden dicsőség a jelenben van,...A művészetnek oly nemében, mely nálunk theoretice egészen új, practice pedig bölcsőjében van, nem szabad és nem lehet célirányosan, csak kimerítő bírálatokat adni...” - Hivatkozik Lessingre, aki bírálatait megfontoltan és nem azonnal, csak néhány nap múlva adta közre, maga pedig bevallja - ”A színészeti kritika nem oly könnyű dolog...Én részemről legalább csak mélyebb tanulás után merném magamat valamely színház előadásainak rendes bírójává tenni, pedig nem tartozom azok sorába, kik ítéleteiket kimondani rettegnek...”⁴³

A *Rajzolatok* válasza után írja a **Dramaturgiai és Logikai Leckéket**, melyet Szücsi irodalmunk első számbavehető dramaturgiájának tart.⁴⁴ Bajzát a kritikusok értetlensége és személyeskedő, gúnyolódó válasza indította arra, hogy elveket adjon a színészek számára is. A *Leckék* ugyanis nemcsak válasz és a hibák helyreigazítása, hanem ezeket sorbavéve szinte a színészi munka ábécéje, a „szóejtés”-től, a „charakter-felfogás és kifejezés”-ig. Ez a tényleges

⁴³A magyar színészeti bírálókhöz. = BJÖM V. 5-14.

⁴⁴vö. SZÜCSI József, i. m. 227. p.

dramaturgiai rész nem hosszú, mindössze 27 oldal. Az egész írás öt fejezetből áll, mert Bajza közben más folyóiratok (*Szemlélő*, *Honművész*) bírálataira is reagál, majd a *Rajzolatok* válaszára felel. A *Leckék* már a *Kritikai Lapok* utolsó kötetében jelennek meg. Pfeiffer János Bajza írását Goethe: *Regeln für Schauspieler* (Szabályok színészek számára) c. könyvére vezeti vissza.⁴⁵ Valóban, ezen téren is a német klasszikusoktól tanulva ad áttekinthető és összefoglaló utasításokat a színészi játék és a színikritika számára. Előtte Kölcseynek jelentek meg drámaelméleti tanulmányai (1820-ban), majd az Athenaeum Játékszíni Krónikájában Vörösmarty *Dramaturgiai Töredékei* (az 1837. május-juliusi számokban).

Bajza tehát már megalapozta hírét színházelméleti munkájával és gyakorlati tanácsaival, amikor felkérték az első állandó színház igazgatójának. Két alkalommal is betöltötte ezt a hivatalt, 1837 nyarától tíz hónapig, majd 1847-ben vállalta újra, hogy rendbehozza a színház ügyeit, ekkor 8 hónapig állt a Nemzeti Színház élén. Színigazgatói küzdelmeiről álljon itt egy idézet: "Én ennek a színháznak pénztárnoka, gazdája, rendezője, cancellistája, tisztartója, díszítője, ruhagondviselője, egy szóval *szclávja* vagyok... azt hiszem, hogy az ügyért van módomban tenni még most egy kis áldozatot is..." (Csató Pálnak, Pest, 1838. I.30.)⁴⁶ Ha meggondoljuk, hogy a Pesti Magyar Színház az első állandó közsínházunk, melyet Bajza indított el, egy egészen új vállalkozás a főváros életében, ami meghatározta a magyar színjátszás további sorsát, valóban nem volt könnyű feladata. Bajza saját korábbi útmutatását megpróbálta átvinni a gyakorlatba, s ez a korabeli anyagi és szervezeti viszonyok mellett nem volt egyszerű. A színház felett megyei választmány rendelkezett és az igazgatónak igen kevés dologban adtak szabad kezet.

Bajza nevéhez fűződik az első színházi szabályzat megalkotása is: *A pesti magyar színésztársaság törvényei* (1837-1838.). A drámaírók honorálásáról is gondosodott, hogy ezzel is elősegítse az új magyar darabok születését. Ez a kezdeményezés eredményes volt, amit Vörösmarty, Fáy, Jósika, Szigligeti és Szontagh Gusztáv új alkotásai is

45 vö. PFEIFFER János: Bajza aesthetikai dolgozatai. = Irodalomtörténeti Közlemények. 1900. 36. p.

46 BJÖM VI. 430.

bizonyítottak. Bajza már első igazgatósága idején nyolc új magyar darabot mutatott be a felsorolt íróktól.⁴⁷ Természetesen külföldi művek is színpadra kerültek új fordításban, de Bajza a magyar darabokat szorgalmazta és részesítette előnyben: "Mit akarunk mi színházainkkal? Nem egyedül mulatságot, gyönyörködtetést; nekünk magasabb célokat kell hozzá kötnünk. nyelvet, nemzetiséget. Figyelmet kell tehát fordítani, a legnagyobbat, honi íróink termékeire..., s legyen jel-szavunk: eredeti színművek s a legnagyobb szorgalommal betanulva! Inkább bukják meg színpadunkon tíz idegen darab, mint egy hazai."⁴⁸ A lefordított külföldi darabok közül bemutatta Dumas, Shakespeare, Schiller, Lessing, Calderon, Hugo drámáit, de egészen nem szakíthatott a Kotzebue-féle korabeli német szentimentális művekkel és az általa oly sokat kárhoztatott operákkal sem, melyektől leginkább féltette a színház nemzeti jellegét, s ezt több írásában is kifejtette. Színigazgatását szintén sok vita és cikk kísérte, a *Pozsonyi Hírnök* és a *Rajzolatok* e téren is megkezdtek támadásaikat ellene, ezekre Toldy (*Athenaeum*) és Kazinczy Gábor (*Társalkodó*) válaszolgattak, hiszen Bajzát lefoglalták a színház gyakorlati ügyei. Egy Athenaeum-beli vita kapcsán pörbe is fogták őket, mely már nem maradt meg a tollharcok mezején, hanem jogi útra terelődött.⁴⁹

Bajzában saját tapasztalatain túl ez a pör is megérlelte a gondolatot, hogy a színházügyet országos felügyelet alá kell rendelni, a megyeivel szemben, nagyobb összeggel támogatni, hozzáértő igazgatót kinevezni és ennek szabad kezét adni a színház ügyeiben. A *Szózat a Pesti Magyar Színház ügyében* c. röpiratát az 1839-40. évi országgyűlésre írta, mely sok tekintetben elfogadta javaslatait és a színházügyet 1841-ben országossá tette. A Nemzeti Színház már nagyobb összegű támogatást is kapott. A *Szózatban* Bajza tizenkét fejezetben fejti ki álláspontját, általánosan szól a színház céljáról, kiemelve legfőbb elvét:

47 vö. SZÜCSI József, 242. p.

48 Magyar Játékszini Krónika. = BJÖM V. 183-184. (a továbbiakban: MJK)

49 BAJZA Kálmán: Az Athenaeum-per. Az első magyar sajtóper története. Budapest: Argumentum, 1997. (Irodalomtörténeti füzetek. Szerk. Fenyő István, 142. sz.) (A könyv részletesen bemutatja az Athenaeum-per jogtörténeti anyagát)

” Nekünk magyaroknak, kik a színházzal nemzeti célokat remélünk és fogunk is egybeköthetni...; nekünk az, ha akarjuk lételünk egyik alapkövévé válhatik...” - Felszólal azok ellen, akik szívesebben járnak a német színházba, ahelyett, hogy a nemzetit pártolnák. Megvédi a színészeket, akik minden este játszanak és nem jut idejük pihenésre, tanulásra. Megindokolja, hogy miért kell országos pártolás a színházügynek - "...iskola, templom és színház azon leghatalmasabb rugók, melyek általában, különösen pedig a budapesti magyarodás erőművét legsikeresebben mozgathatnák előre.”- Szól az opera és a szindarabok ügyében és megjegyzi, hogy nem ellensége a zenés műfajnak, de szerinte - ” az opera egyetemi nyelv, melyet magyar és német, tót és oláh egyképen értenek...egyetemi nyelv magyar nyelvet terjeszteni nem fog...”- Viszont hiszi, hogy az opera által fejlődik majd ki nemzeti zenénk. Végül összefoglalja indokait az országos pártolás igényéről - ”Ha tehát akarjuk, hogy a magyar színház is Pesten ne csak tespedjen, hanem biztos lábon álljon, és valahára virágozzék, haladás eszköze legyen nyelv-, nemzetiség- s művészetben, országos gonddal kell azt gyámolnunk.” - A további fejezetekben részletesen szól az igazgatásról, az igazgató feladatairól és pontos útmutatást is ad erről, sőt meghatározza a jó magyar színigazgató jellembeli követelményeit - ” Az intézet lelke az igazgató, tőle kell várni a magyar színház gyarapodását nyelv, nemze-tiség és művészi tekintetben;...Legyen tekintetben álló férfiú, tiszta karakterű és szilárd, tudományos műveltségű és jó ízlésű. Művé-szethez, ha gyakorlatilag nem is — mert hol találunk ilyet? — legalább theoretice értsen, s benne alapos ítélettel bírjon. Legyen igazságszerető, részrehajlatlan...”- Ír még a színház épületéről, az új magyar színművek jutalmazásának szükségességéről, végül újból kéri az országos pártfogást - ”... én az országosan alapított színházat egész ország véleményének ellenőrsége alatt kívánnám látni, azaz: oly nyilvános intézetté alkotni, melyről ítéleteket szabadon lehessen, akár ellen, akár mellett mondani.”⁵⁰

Bajza folyamatosan figyelemmel kísérte a magyar színészetet, mint láttuk már a kassai társulat fellépése óta. 1837-ben külön rovatként *Magyar Játékszíni Krónikát* indított az Athenaeumban, hogy a már állandó pesti színház előadásairól tudósítson. A bírálatokat a rovat induláskor Vörösmarty és Toldy írták, Bajza később, első

⁵⁰ Szózat a Pesti Magyar Színház ügyében. = BJÖM V. 69-107.

színigazgatósága után lett itt is állandó kritikus és a *Krónika* fennállása alatt 307 bírálatot írt. Szücsi szerint Bajza és Vörösmarty alapították meg az irodalmi színvonalú magyar színikritikát.⁵¹ Bajza kritikáiban nem annyira a darabokra, inkább a színészi játékra, rendezésre, szereposztásra, beszédre, tehát magára a előadásra figyel. Bírálatai inkább oktatások, sok hibára hívja fel a színészek figyelmét. Kedvenc színésze Megyeri, sokra értékelté még Lendvayné és Egressyt. Bírálatai közvetve a közönségre is hatnak, hiszen a magyar publikum még nem olyan igényes: "Az első magyar színházak közönsége rendkívül hálás publikum volt...Az előadás legfőbb kelléke számára az volt, hogy magyar nyelvű legyen. Ez a tény önmagában lelkesedéssel és örömmel töltötte el. Azonkívül szerette, ha a darab magyar emberekről, a dicső magyar múltról szól."⁵² Bajza és Vörösmarty „nemzeti fórum”-nak tartották a színházat és a nézőkkel kapcsolatban „polgárosult színházi morál”-t szerettek volna kialakítani.⁵³

A színházak még nem váltak el műfajok szerint, a zenés és prózai darabok váltották egymást egy-egy színház műsortervében. A színészek már inkább a természetes beszédre törekedtek a régi deklamálás helyett. Bajza ugyan az egyszerű és természetes beszéd híve a színpadon, de Lessinggel és Goethével haladva még nem tud lemondani az idealizálásról, nem szereti a hétköznapi, sőt durva beszédet és viselkedést a színpadon. Ezért is nem tudja teljes egészében elfogadni Shakespeare-t, aki a romantika korában igen népszerűvé vált, mert szinte a romantikus dráma jellegzetességeit hordozzák művei. Bajza a francia romantikus drámákat kedvelte inkább, mert ezek nyelvükben egyszerűek, cselekményük hatásos, nem túlzók és sok bennük az erkölcsi igazság, nevelő célzat. „A romantikus dráma a német udvari színházakból indult, s a francia színpadon aratta legszebb diadalát” — írja Heszke Béla színháztörténeti munkájában és a romantikus dráma ismérveit Victor Hugo: *Cromwell* c. könyvdrámájának előszava alapján a következőkben látja: szakít a klasszikus dráma hely és idő egységével, keveri a tragikus és komikus elemeket (groteszk), nem kötelező benne a vers, nemzeti témákat dolgoz fel, történeti hűséget és helyi színezetet (*couleur locale*) követel,

51 vö. SZÜCSI József, *i. m.* 266. p.

52 SZERB Antal, *i. m.* 260. p.

53 vö. Irányok, 197. p.

cselekménye mozgalmas, előfordulnak melodramai hatások, antitézist alkalmaz, s verselésében szabad és lírai.⁵⁴

Bajza a nemzeti drámák mellett leginkább a francia romantikusokat mutatta be, illetve kívánta látni a magyar színpadon. A *Játékszíni Krónika* bírálatai nem hosszúak, egy vagy másfél oldal terjedelműek, színész- és közönségnevelő célzatúak, nem a darabokat recenzálják. Bajza bírál, Vörösmarty az erényekre hívja fel a figyelmet. Bajza valóságos színpedagógus, apróra elemzi a színészi játékot, mozgást, beszédet, ruházatot, semmi sem kerüli el a figyelmét. Egressy szabadoságát nem kedveli, sokszor meg is rója érte, ha túlzásba viszi a természetességet. A *Krónika* 1837-től 1843-ig kisebb megszakításokkal folyamatosan tudósított a magyar színházi életéről. Vegyünk egy-két példát Bajza bírázataiból. A *Lear király* bemutatójáról ezt olvashatjuk 1841-ből:

”Az előadás a rosszul sikerültek sorába tartozik...Shakespeare műveit nagyon ritkán kellene adni, de nagyon jól, azaz: magyar színészekről kitelhetőleg, és adatásukat színpadi ünneppé tenni, melyen a színészek tehetségeik exámenét tartják, a műbarát pedig a költészet legfényesebb diadalmainak élvezésére örömmel jelenhetnek meg.”⁵⁵

Egy másik kritika szintén 1841-ből *Dumas: Korona és vérpad* c. drámájának bemutatója kapcsán:

”... a francia romantica iskola műveit szereti a magyar színi közönség, s nem ok nélkül. A francziák nemcsak tudós értekezéseket, mint a németek tudnak tartani arról, mi a dráma, hanem azt színpadra hozni is...Ők embereket állítanak színpadra, nem pedig ideálokat, s ezen embereknek...valódi érzelmet és indulatot kifejező beszédet adnak szájokba...Az ő színműveikben több erkölcsi irány és poétai igazság-tétel is van, mint a németekében...”⁵⁶

⁵⁴ vö. HESZKE Béla: Színház. Színháztörténeti breviárium. 2. kieg. kiad. Budapest: Edition Simonffy. 1995. 68. p.

⁵⁵ MJK. = BJÖM V. 209.

⁵⁶ MJK. = BJÖM V. 239-240.

A következő idézet jól példázza, hogy Bajza a valósághű ábrázolást teljes mértékben nem tudta elfogadni:

„...vagyok bátor Bartha úrtól kérdeni, minek akkor a színház, ha a meztelen, prózai valóság semmi idealitást nem vesz föl, hanem csak az marad, mi a színházon kívül volt...Akkor, ha ilyekben gyönyörűségemet találok, színház helyett egy paraszt csapszékbe ülök...Sőt néha csapszékbe sem kell mennem; ilyen művészeteket úton-útfélen lelek...”⁵⁷

— Nestroy *Lumpácius Vagabundus* előadásán 1841-ben a megrótt Bartha úr a csizmadiainas szerepében piszkos öltözékben jelent meg a színpadon.

Kisfaludy Károly: *Három egyszerre — Kérők* 1842-ben:

„Örvendünk a közönséget tudósíthatni, hogy valahára ismét Kisfaludy Károlyra is rákerült a sor nemzeti színpadunkon” — írja Bajza, majd hozzáteszi — „A vígjáték halála óta intenzíve egy lépést sem tett előre.”⁵⁸

1843-ban Shakespeare: *III. Richard* előadása alkalmával így ír:

„Nekünk válogatva s a legnagyobb vigyázattal kellene Shakespeare műveit színpadunkra hoznunk; előbb a kedvesbeket, a vonzóbbakat, s aztán ezen hajborzasztólag sötét és irtózatossá ábrázolókat, milyenek Othello, Richárd, talán a Macbeth is, mert ...ezekben a mi nagyközönségünknek, mely más világban él, mint az angol, sok a bántó és botrányos és kevés a vonzó, a kedveltető.”⁵⁹

Végül Bajza 1843-ban az Athenaeummal együtt megszüntette színikritikáit:

⁵⁷ MJK. = BJÖM V. 238.

⁵⁸ MJK. = BJÖM V. 245-246.

⁵⁹ MJK. = BJÖM V. 316.

„Magyar Játékszini Krónikáknak nincs egy sora is, melyet oly benső örömmel írtunk volna meg, mint e befejező szavakat...lapunk még megérte azon időpontot, mikor a magyar színházban a magyar szellem kezd túlnyomó lenni...színészetünk az leszen, minek rendeltetésénél fogva lennie kell: egyik hatalmas támoszlopa lételünk legfőbb eszközének, a nemzetiségnek.” — e szavakkal zárul a *Játékszini Krónika*.⁶⁰

Bajza végaszavában szól az éles vitákról, melyek színibírálatait is kísérték. Egyik legismertebb ezek közül a fiatal Henszlmann Imrével folytatott, aki a *Regelő Pesti Divatlap*ba írogatott. Ez a Regelő és Honművész egyesített utódlapja volt, Garay János szerkesztésében. Vahot Imre és Henszlmann is az Athenaeum iskolájából kerültek ki és váltak később Bajza ellenfeleivé. A francia romantikus drámák ellen szálltak szembe az athenistákkal és Shakespeare műveinek bemutatásától várták volna a magyar drámaírás fellendülését. Bajzát nem érdekelték cikkeik, egészen addig, amíg Henszlmann nyíltan meg nem támadta az Athenaeumot az Othello bukásakor. A polémia 1842 végén Bajza válasza után kezdődött és nem maradt viszontválasz nélkül, de erre Bajza már csak az 1843-ban indított Lapszemléjében reagál, nem foglalkozik vele többet. A Bajza-Henszlmann vitát Széles Klára és Korompay H. János tíz év eltéréssel két külön tanulmányban elemzi.⁶¹ A vita részleteire így nem térek ki, csak Bajza drámaképét mutatom be válaszcikke: *Shakespeare, francia színművek s az Athenaeum* alapján. Az ütközési pont az volt, hogy a dráma lényege a jellemekben vagy a cselekményben van-e. Henszlmann az előbbit, Bajza az utóbbit tartotta elsődlegesnek. Nézzük először, hogy mit ír Bajza az ominózus Othello-bemutatóról *Krónikájában*, 1842. nov.10-én:

” ...igen kíváncsú volna Shakespeare műveit nálunk is megkedveltetni, meghonosítani...Drámaíróink tanulnának gyakorlatilag a szépnek és igaznak ösvényét keresni...Színészeinknek végre alkalom és tárgy adatnék e művek által összhangzatba hozni magokon és

⁶⁰ MJK. = BJÖM V. 335-337.

⁶¹ SZÉLES Klára: Henszlmann Imre - Bajza József vitája. = It 1976. 37-62. p., KOROMPAY H.János: Bajza József és Henszlmann Imre vitája a francia drámáról. = ItK 1986. 507-522. p.

magokban az eszményt a valóval...” - Felhívja még a figyelmet a fordításban az általa botrányosnak tartott szavak módosítására, s a színészi játékban a túlzások kerülésére, itt is a „hajborzasztó helyen”, például a megfojtási jelenetben. Mindezt azért tanácsolja, hogy a közönség megkedvelje az író és a darabot, mert szerinte - „Shakespeare...hűség rovására kockáztatni, műveitől elidegeníteni a magyar közönséget, nem okosság. Elidegenedik pedig, ha szóhűséggel hozzuk színpadra.”⁶²

E bírálat is híven példázza Bajza sokat emlegetett nézetét, nevezetesen a valóság megnemesített, eszményített ábrázolásának igényét; a színészeknek csak salonképes szavakat lehet szájukba adni, a borzongató jelenetek ne a néző szeme előtt játszódjanak, a színészek öltözete rendes legyen, ha szegényes figurát játszanak is és a negatív alakok, ha már hősök, lehetőleg erkölcsi nevelő céllal szerepeljenek. Ezért ütközik össze a fiatal romantikus nemzedékkel, akik a szabadságot és a természetességet hirdetik és várják el a színpadon is. Bajza Henszlmannak írt válaszában ugyanerről szól, elismeri Shakespeare erőseit, „jellemfestő” erejét és pszichológiai „mélységeit”, de nem tartja magyar színészeknek és közönségnek valónak, csak a „botrányos” helyek kihagyásával és szavak átírásával. Kiáll a francia romantikus drámákért, melyek „előadásra alkalmasak, mint bármű művek”, szerinte a dráma lényege nem a jellem, hanem a cselekmény, amit persze a jellemek visznek előbbre és a színi hatás. Hevesen védi a Henszlmann által támadott francia drámákat:

„Szeretem a francia drámákat egyszerűségökért szerkezetben és beszédben...Szeretem őket, mert életet ábrázolnak...Szeretem továbbá jó irányukért, vagy inkább józanész javalt tanaikért. Ezen művek többnyire erkölcsi irányúak, és nem ellenkeznek a morál tanításával”.⁶³

Ez tehát Bajza véleménye. Széles Klára a vita okát a kor változásából és a nemzedékváltásból vezeti le.⁶⁴ Széles és Korompay

⁶² MJK. = BJÖM V. 295-296.

⁶³ Shakespeare, francia színművek s az Athenaeum. = BJÖM V. 176.

⁶⁴ vö. SZÉLES Klára, *i. m.* 48. p.

egyetértene, hogy Henszlmann inkább elvi álláspontból közelít a dologhoz, hiszen akadémiai székfoglalója is a témába vág (*Az újabb francia színiköltészet és annak káros befolyása a miénkre*), míg Bajza nemcsak a teória, hanem a praktikum oldaláról is igen jól ismeri a magyar színházi körülményeket. Végül elmondható, hogy talán ez a vita volt a legtárgyilagosabb és Henszlmann Bajza egyik legméltóbb vitapartnere tollcsatáinak történetében.

Előbbi már a jövőt képviselte, Bajza viszont a jelent a korabeli magyar irodalmi és színházi valóságban. Ha meggondoljuk, hogy színészetünk, ami az állandó társulatot és színházat illeti, éppen csak hat éves múltat tekinthetett vissza, s drámai irodalmunk is csak bontakozóban volt, Bajzának kell igazat adnunk, hiszen az ő munkája eredményeképpen indult meg a Pesti Magyar Színház és vált később Nemzetivé, ő indította útjára az első elméletileg megalapozott színikritikát, kiállt a színészképzés és a drámaírók jutalmazása mellett, ismerte a közönséget és tudta, hogy csak lépésenként haladhat előre a közízlés alakításában. Amikor Bajza másodszor is elvállalta a színigazgatói posztot, Szücsi szerint: "... a sajtó nagy örömmel vette tudomásul" ⁶⁵ Tíz év elteltével persze egészen más körülmények közé került. Több eredeti magyar színművet vihetett színre, támogatta a fiatalok (Czakó Zsigmond, Obernyik Károly), s a már népszerű Szigligeti darabjait, de játszatta Shakespeare-t, Schillert, Moliéret és továbbra is a francia romantikusokat; Hugot és Dumas-t. Mesterétől, Kisfaludytól is felújított darabokat és adta a Bánk bánt. Az opera már virágzott a színházban, Bajza örömmel játszatta Erkel Hunyadiját, az olasz mesterek (Verdi, Donizetti, Bellini) mellett. ⁶⁶ Utolsó színházi előadásai 1848 márciusától már a politika jegyében zajlottak. Március 15-én a közönség kérésére a Bánk bánt adták elő, s Bajza maga is a politika forgatagába került, a nemzetiség és szabadság ügyének híve Kossuth mellé állt és hírlapjának szerkesztője lett.

„Akadjunk lenni magyarok szívben, és szóval és egészen...”

Ez a mondat és a beszéd, amelyben elhangzott Bajza egész világnézetét és közéleti munkásságának célját foglalja össze. Az Akadémián mondta el 1847-ben *Az idegen nyelveknek a közéletben használása s a nemzeti*

⁶⁵ SZÜCSI József, i. m. 289. p.

⁶⁶ vö. SZÜCSI József, i. m. 294-295. p.

erkölcsökre befolyása címmel. Valójában csak a magyar nyelvet és nemzetiséget védi az erősödő német befolyástól, s ha figyelmesen elolvassuk, meggyőződhetünk róla, hogy egyetlen hazánkban élő nemzetiséget sem támad. Mégis vihart kavart. Többen aggódtak, hogy az ifjúság fél majd idegen nyelveket tanulni, s elszigetelődik a nyugati kultúrától. Bajza ezért a cikket *Nemzetiség és nyelv* címmel az *Ellenőr* politikai zsebkönyvben adta ki. A beszéd Szücsi szerint: „Bajzának nyelvileg a legszebb prózai dolgozata...a szabadságharc előszele érzik meg rajta.”⁶⁷ A magyar nyelv szeretete, ápolása, terjesztése Bajzának mindig szívügye volt, hiszen a nemzeti fennmaradás és fejlődés zálogát látta benne. Közvetve is mindent ezért tett, egész irodalmi működése erre irányult, s a színügy terén tett erőfeszítései is a magyar dráma, a nemzeti darabok pártolása és sürgetése ugyanezt szolgálta. A *Nemzetiség és nyelv* a hazaszeretet fogalmával indít:

„...minden időben és minden népeknél, melyek a művelődésnek némi fokára emelkedtek a haza neve szent volt...” - Egy lírai hangú eszmefuttatás után a hazáról, Bajza az emberiségre is utal, tehát az egyes embert a nemzete és azon túl az emberiség részének is tekinti. Azonban minden népnek egyedi jelleget tulajdonít, melynek legfőbb hordozója a nemzeti nyelv - ”...minden népnek első törekvése és kell, hogy első törekvése legyen önállását fenntartani, szabad s független maradni minden más nép uralmától, hogy lehetőleg megőrizze a sajátos jellemébeni szabad kifejlést, és ne tűrje, hogy rá idegen nép idegen élet érzelmeit erőszakolja... a nép meg van semmisítve, ha sajátsága megsemmisített; a sajátságának pedig meg kell vagy legalább meg lehet semmisülnie, ha idegen uralomnak van alávetve.”- Bajza a nyelvet a népek legféltetebb kincsének tartja, mely a népek egyediségét, szellemét őrzi:

” Amint a nyelv különböző időkben változik, visszatükrözi a nép elő vagy hátramenetelét...élénkségét vagy dermedt állapotát.” - Majd rátér a német néppel való történelmi kapcsolatunkra és a veszélyt tulajdonképpen nem ebben látja, hanem abban, hogy a magyar főnemesség kozmopolita nevelést ad gyermekeinek, sokszor hamarabb tanulnak meg idegen nyelven mint magyarul. Szerinte emiatt elvesztik

67 SZÜCSI József, i. m. 400. p. (Az *Ellenőr* az Ellenzéki Kör megbízásából, Bajza szerkesztésében Németországban jelent meg a cenzúra miatt)

nemzeti identitásukat, egymás között is németül vagy franciául társalognak, s a középnemesség is átveszi már ezt a divatot. Szó szerint kiemeli ebben Bécs szerepét. - „Vajjon nem megdöbbenő-e azon tünemény, hogy nálunk a történeti ritkaságok, a régi magyar emlékek iránt nincs a nemzetben kitűnő figyelem?” - kérdezi. A nyelv a használat által szépül, csiszolódik és egy nemzet csak addig él, amíg nyelvét használja. - ”Ki hallotta a világ két legnagyobb népét, a szabad angolokat és szabad francziákat valaha egymás közt más mint nemzeti nyelven beszélni? akár otthon, akár külföldön?” - teszi fel a kérdést és még a két Kisfaludyt is megrója, amiért németül leveleztek és társalogtak egymással. Megemlíti „politikai szónokainkat, papjainkat, színészeinket” hibás magyarságukért - ”Sokan azt hiszik és beszélnek, miképen a magyar nyelv szegény, hogy magokat rajta jól kifejezni nem tudják, holott ők maradtak szegények, mert a becses kincset nem iparkodtak magoknak megszerezni.” - Felhívja a figyelmet még egyszer a gyermeknevelésre, a nemzeti nevelésre - ”...legyünk büszkék, hogy magyarok vagyunk, tagjai...eme testvértelen Phoenixnek, mely csak önmagából nyerhet életet...Akarjunk lenni magyarok szívben, és szóval, és egészen.”⁶⁸

Amikor Bajza e sorokat írta már a magyar volt hazánkban a hivatalos nyelv, de — mint ahogy utal is erre — sokan úgy gondolták, hogy ez elég eredmény, és nem törekedtek a nyelv használatára, művelésére. Bajza előtt a herderi jóslat⁶⁹ lebegett, aki szerint a kis népek, mint a magyar is, akiknek egyedi nyelvük van, kihalnak és eltűnnek. Ez a kérdés természetesen nagyobb súlyt kap a romantika korában, amikor a szabadság, nemzeti jelleg, népi sajátosságok felfedezése e szellemi irányzat lényegét jelentette.

„A romantikusok, Széchenyi, Kölcsey és Vörösmarty számára humánus és hazaszeretet egyet jelentenek...A nemzetet azért kell szeretni, mert rajta keresztül szolgáljuk az emberiség ügyét...Soha magyar nacionalizmus nem volt átfogóbb, egyetemesebb, emberi

⁶⁸ Nemzetiség és nyelv. = BJÖM IV. 210-233.

⁶⁹ Herder a nemzethalál jóslatát az *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Gondolatok az emberiség történetének filozófiájához) c. 1784-1791 között írt művében fogalmazza meg.

értékekben gazdagabb, mint a romantika korában.”⁷⁰ E felsorolásból ne maradjon ki Bajza neve sem, aki az említett nagyok méltó küzdőtársa volt és ebben a tekintetben abszolút romantikus.

József Bajza, der Kritiker-Poet der ungarischen „Erneuerung”

Die Erneuerung bezieht sich auf das sog. ungarische Reformzeitalter (1825-1848), das sowohl ins politische, als auch ins geistige Leben etwas ganz Neues brachte. Man nahm die Zielsetzungen der europäischen Romantik an, und zwar die Schätzung nationaler Traditionen, die Offenheit für andere europäische Wirkungen, die Anerkennung der Genialität und der Kunst. Die Reformierung der ungarischen Literatur hatte drei Etappen: Erneuerung der nationalen Sprache, Forderung der originalen Werke und eines höheren Niveau. Das Wichtigste war aber, die ungarischen Traditionen und Charaktere in der Literatur und Kunst darzustellen. Die Kritik hatte derzeit eine große Rolle und die Kritiker bestimmten die Entwicklung der Literatur. Die größte Persönlichkeit auf diesem Gebiet war József Bajza, der mit dem genialen Dichter, Mihály Vörösmarty und mit dem bedeutenden Literaturhistoriker, Ferenc Toldy das literarische Leben leitete. Bajzas vielseitige Tätigkeit umschloß fast alle Gebiete der Kultur. Er war Dichter, Kritiker, Redakteur (Kritische Blätter, Athenaeum) und Direktor des ersten ungarischen Nationaltheaters. Sein literarisches Wert liegt nicht in den einzelnen Werken, sondern in seiner ganzen Tätigkeit, deren Zweck war, die ungarische Literatur zum Aufschwung zu bringen und sie mit der Weltliteratur zu verbinden. In dieser Arbeit werden die wichtigsten Gedanken und Stationen der literaturorganisierenden Tätigkeit des führenden Kritiker-Poeten der Epoche dargestellt.

⁷⁰ SZERB Antal, i. m. 302. p.